

Bárdi Nándor

A SZÜKSÉG MINT ESÉLY

*Lehetséges-e a magyarságpolitikát szakágazatként elgondolni? [I.]*¹

Ebben a tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a magyarságpolitika aktuális kérdéseit egy szakpolitikai ágazat logikája szerint értelmezzem. Ez egyrészt azzal jár, hogy másodlagosnak tekintem a pártpolitikai viszonyokat és a személyi-hatalmi küzdelmeket.² Másrészt nem koncepciót vagy stratégiát dolgozok ki, hanem olyan sarokpontokat jelölök ki, amelyek megkerülhetetlenek a szakmai tematizálás során, jó esetben a koherenciára törekvő kormányzati munkában. Először a jelenlegi helyzet kialakulásával foglalkozom (1). Majd a magyarságpolitika célrendszerével kapcsolatos tévhiteket és elvárásokat rendszerezem (2). A dolgozat legfontosabb része a támogatáspolitikai átalakításával foglalkozik (3). Végezetül az ágazati reform lehetséges konfliktusait tekintem át (4).

1. A jelenlegi helyzet kialakulása

1.1. Miről beszélünk?

A második Gyurcsány-kormány – programja szerint – ágazati reformot kíván végrehajtani a határon túli magyarsággal kapcsolatos budapesti politikában (magyarságpolitikában) is. Ennek legfontosabb intézkedése a HTMH megszüntetése, illetve a támogatáspolitikai átszervezése.³ Ezzel együtt felerősödött egy olyan publicisztikai vonulat, amely az eddigi magyarság- és támogatáspolitikát mint *nemzeti mesebeszédet*,⁴ terméketlen szimbolikus politizálást leplezi le, és ennek radikális meg-

¹ Az írás alapját képező előadás 2006. augusztus 25-én az MSZP Nemzetpolitikai Tagozat támogatáspolitikai vitafórumán hangzott el. A kézirat első változata az MTA Kisebbségkutató, Szociológiai Intézete és a TLA 2006. szeptember 21-i kisebbségpolitikai elemzői fórumára készült.

² Ez alatt értem a magyarországi viszonyokon túl a közép-európai magyar kisebbségi pártok és regionális és gazdasági érdekcsoportok küzdelmeit is.

³ A kialakult helyzet áttekintését adja HORVÁTH Tamás – RÍZ Ádám: *Határon túli magyarok támogatása: belső kényszerek és külső kihívások. Gyorselemzés a határon túli magyarokkal kapcsolatos kormányzati politika megújításának eddig látható irányairól*, Kommentár 2006/4., 81–95.

⁴ A *nemzeti mesebeszéd* kifejezést a nemzetpolitikai beszédmódjára mint a nem valós és életszerű geopolitikai, gazdaságpolitikai, pártpolitikai, társadalmi viszonyokkal operáló elvárás-szótárnak az összefoglalására

újítását helyezi kilátásba.⁵ Ezekből a publikációkból egyelőre az elvárások fogalmazódtak meg, a reformok gyakorlati kidolgozása nem várható közíróktól.

Kormányzati oldalról a nyilatkozatokon túl egy 5+2 oldalas koncepció (*A megújuló nemzetpolitika elvei és intézményrendszere*) ment véleményezésre a határon túli pártok vezetőihez, amely hivatalosan nem jutott el a HTMH munkatársaihoz, az MSZP parlamenti képviselőihez. Tehát nem lehet tudni, hogy mennyiben végleges és hivatalos koncepcióról van szó. Az általam ismert szövegváltozat⁶ nyelvezetében az utóbbi évek támogatáspolitikai vitáinak progresszív megfogalmazásait alkalmazza. Az eddigi retorikához képest radikális véleményt fogalmaz meg azzal, hogy ki mondja: a határon túli magyar társadalmakban lejátszódott változásokra az „elmúlt 16 év támogatási politikája érdemi választ adni nem tudott”.⁷ Határozottan koncentrálna a gazdaságfejlesztésre, valamint a szülőföldön való megmaradás és gyarapodás szociális és gazdasági feltételeire. A másik hangsúlyeltolódás abban áll, hogy a határon túli magyar politikai elitekkel kapcsolatban jóval tartózkodóbb, mint az előző kormányzatok. Ebben a vonatkozásban a kölcsönös be nem avatkozás elvét hangsúlyozza, illetve a támogatáspolitikai döntésekben közvetettebb szerepet szánna a határon túli érdekérvényesítő törekvéseknek. A MÁÉRT megszüntetése után a magyar politikai rendszerbe önálló szereplőként beemelt határon túli pártvezetőkkel a kormányzat csak kétoldalú kapcsolatokat kíván ápolni.

A koncepció eklektikus és jó néhány önellentmondással bír. Az utóbbi 16 év támogatáspolitikai eredménytelensége akkor igaz, ha mindezt a szülőföldön való maradás politikai retorikájához mérjük. Csakhogy a kilencvenes évek legfontosabb folyamata a közép-európai magyar kisebbségek tekintetében az intézményesülés volt. A szülőföldön való maradás retorikája csak a kilencvenes évek második felében erősödött fel, addig az autonómia-jövőkép volt a meghatározó toposz. A támogatások egy része – feltételezhetően, de egyelőre nem mérhetően – improduk-

használok. Ez a beszédmód a kilencvenes évek első felétől a magyarországi és a kisebbségi pártok kölcsönös nemzeti elkötelezettségüket igazoló retorikai spiráljában fejlődött ki.

⁵ TÖRZSÖK Erika összefoglaló tanulmánygyűjteménye: *Kisebbségek változó világban*, Misztótfalusi Nyomda, Kolozsvár, 2003. Vö. még UÓ.: *Színes szőttest, avagy milyen kisebbségpolitikára van ma szükség?* www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleview/645/1/3; *Az integráció új nemzetpolitikát tett szükségessé*. Interjú, Magyar Szó 2006. szeptember 5.; PARÁSZKA Boróka: *Sámánok – Az államfő és a határon túli magyarok*, Magyar Narancs 2006/18. (www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=13096); UÓ.: *Progresszív nyitott. Az életképes nemzetpolitika esélyei*, A Hét 2006. július 13.; BALLA D. Károly: *A nemzeti lecsó*, www.hhrf.org/ungbereg/epc/06/nemzeti_lecsó_i.htm; UÓ.: *Csábítódsdi szülőföldesdi*, www.hhrf.org/ungbereg/epc/06/csabitosdi_szulofoldesdi_i.htm.

⁶ *A megújuló nemzetpolitika elvei és intézményrendszere*, MEH Külszolgálatokért és nemzetpolitikáért felelős államtitkár, 2006. július 23., TLA Könyvtára K- 3091.

⁷ Uo., 1.

tív. De közben létrejöttek a határon túli magyarság (kvázi civil társadalmi) intézményes világai. Az állami, önkormányzati, egyházi intézményességgel együtt kb. 5000 „magyar” intézményről beszélhetünk a térségben.⁸ Ez részben a másfél évtizede kialakult magyarországi támogatási rendszernek köszönhető. Egy másik elmentmondás a „nemzetegyesítés cselekvő megélése” és a „magyar közösségek közötti megállapodások” megfogalmazások használata, nem tisztázva, vajon a nemzetegyesítő stratégia vagy a szerződéses nemzet elképzelés a domináns-e a szerzők számára.⁹ Kétséges a HTMH után a szakminisztériumok és a MEH főosztálya közötti hatékony együttműködés megvalósítása, miközben az utóbbi 15 év egyik legnagyobb tehertételét épp a forráselosztás körüli apparátusharcok jelentették (KÜM–OM–NKÖM–HTMH–közalapítványok–PM). Ennek a központosított támogatáspolitikával kívánják elejét venni, de itt technológia helyett elvárás jelszavakat olvashattam. A jól hangzó megfogalmazások mögötti járatlanságot tükrözi a kormányzati elképzelés 1. sz. melléklete, a normatív támogatásban elgondolt *A nemzeti jelentőségű intézmények és programok listája*. Itt lényegében a ma is futó nagy programokat, döntően a felsőoktatás fejlesztését emelték be. Nincs szó ezek társadalmi funkciójáról és hatékonyságuk vizsgálatáról.¹⁰ Közben a támogatáspolitikai vitákban épp az inkubátor jellegű fejlesztések és a normatív támogatást az akkreditációval összekötő helyi adottságoknak megfelelő programok szorgalmazása volt a meghatározó az elmúlt években. Természetesen jól tudom, hogy egy ilyen lista a határon túli politikai elitek javaslatai alapján áll össze, akik az eddigi (kijárásos alku-rendszer) átalakításában ellenérdekeltek.

A tartalmi átgondolatlanságot jelzi, hogy az identitás megőrzésben az oktatási-nevelési támogatásnak alapvető funkciót tulajdonít.¹¹ Miközben tudjuk, hogy Szlovákiában ezt a támogatási formát azért támadják, mert az iskolák alapítványai kapják póttámogatásként, míg Romániában azért bírálják, mert szociális támogatássá alakult abban a formában, ahogyan a családoknak folyósítják. Közvetlen hatását a 3 milliárd forintnak nehéz kimutatni.¹²

⁸ Kárpát-medencei kutatási adatbázis: <http://gis.geox.hu/nkfp>; a kulturális intézményrendszer: www.htmkultura.mtaki.hu; romániai magyar intézményrendszer: <http://adatbank.transindex.ro/belso.php?k=15>.

⁹ *A megújuló nemzetpolitika elvei és intézményrendszere*, 2.

¹⁰ A romániai szórványoktatás esetében a dévai középiskolai projekt felülírja az összes többi programot. A vajdasági média támogatása pedig döntően a VMSZ médiamonopóliuma. Mindkettő a politikai érdekcsoportok vállalkozásainak konfliktusát hordozza magában a megcélzott szakterületek (szórványgondozás, média) önálló, belső játékszabályaival szemben.

¹¹ *Uo.*, 4.

¹² Ezzel szemben a szlovákiai, több éve sikeres iskolabeíratási programnak komoly hatása van. Az oktatási-nevelési támogatás nem oldhatja meg azt az alapvető gondot, hogy a nagyvárosok magyar csoportjaiban

A feltételezett szerzők – Gémesi Ferenc és Törzsök Erika – jó szándékát és szakmai felkészültségét nem megkérdőjelezve az elképzelés koherenciahiányát közvetlenül két dologra vezetem vissza. Egyrészt az alapkérdések: „mit és miért támogatunk” mélyebb újragondolása nélkül eleve a „hogyan ne” áll a szerzők gondolkodásának középpontjában. Másrészt a jelenlegi támogatáspolitikai céltalanságot kívánták radikális retorikával megváltoztatni.

Közvetetten az egész magyar kormányzati átalakítás gyengeségei hatnak vissza a tervezett koncepcióra: a) A reformokat lefékező apparátus ellenállásának elhárítása érdekében az apparátus meggyengítésével és megkerülésével maga az ügykezelés is veszélybe kerül. b) Az eddigi PR-politizálás helyett szükséges szakmai egyeztetések és terepismeret hiányából következő rossz döntések és helyzetek sorozata. c) Harmadrészt az a geopolitikai helyzet nehezíti a reform átgondolását, amelyben mind a határon túli magyar pártok kormányzati pozíciói, mind Magyarország regionális súlya meggyengült. S úgy kell ebben a helyzetben válaszokat kidolgozni, hogy a magyar–magyar kapcsolatokban egyre nagyobb a bizalmi válság, és magyarországi szakapparátus várakozó magatartása tehetetlenséget tükröz.

Ez az anyag ahhoz szeretne hozzájárulni, hogy a kormányzati elképzelések koherenciahiányát csökkenthessük és az eddigi magyarságpolitikai reformtörekvéseket, a jó példákat ebbe integrálhassuk. Ennek érdekében a következő három részfejezetben a jelenlegi helyzetet a másfél évtized változásaiban értelmezem.

1.2. A magyarságpolitikai stratégiák és a nemzetpolitika fogalmának átalakulása

A budapesti magyarságpolitikában az utóbbi másfél évtizedben több, egymást nem kizáró, domináns stratégia van jelen.

a) *A kisebbségi magyarság gazdasági, társadalmi modernizációja a kétoldalú államközi kapcsolatok fejlesztésével, a nemzetközi (kisebbségvédelmi) normákat számonkérő álláspont, amely a határon túli magyarságot mint a szomszédos országok önálló politikai közösségeit kezeli.*

b) *A nemzeti reintegrációs program, amely a magyar–magyar intézményi kapcsolatrendszer működtetéséből és a kisebbségi közösségeknek a magyar állami intéz-*

jóval kevesebb a magyar intézményrendszerhez való jutás, mint a hasonló nagyságú, többségben élő csoportok esetében. Gondoljunk csak végig: a 35 000 illetve 17 500 magyar lakta Székelyudvarhelyhez és Gyergyószentmiklóshoz képest milyen a magyar intézményesültsége Temesvár (24 000 fő), Nagybánya (20 000 fő), Brassó (23 000 fő) Arad (22 000 fő) magyarságának. Ezeknek a magyar hálózatoknak az „önszerveződése” és intézményesítése ma már csak külső segítséggel működik.

ményrendszer védőernyője alatti fejlődéséből indult ki. A határon túli magyarságot a magyar nemzet részeként kezeli, így a határon túli magyar pártokat a magyar politikai rendszerbe szeretné integrálni, illetve a „határon túli magyar” fogalmát megfoghatóvá tenni és Magyarországon emancipálni.

c) Az *európai regionalizációs fejlesztési programokkal* az etnikai törésvonal átlépése lokális többség kialakításával. A magyar kisebbségeket mint egy-egy regionális közösség alkotórészét értelmezik. Az uniós csatlakozással létrejövő új határhelyezettel és fejlesztéspolitikával látják elérhetőnek a „detrianonizálást”.

d) A határon túli magyar politikai elit körében meghatározó lett a *koalíciós kormányzati részvétellel* magyar kisebbségi alkupozíciók és projektek kialakítása. Maguk a kisebbségi intézmények is a politikai elit által szervezendő és ellenőrizendő projektekké alakultak át. Az adott államon belüli állandó forráselosztó pozíció biztosítása magával hozta az önálló érdekelttségű gazdasági és regionális csoportok pozíciójának megerősödését. Ezzel párhuzamosan a kilencvenes évek első felében manifestált autonómiatörekvések intézményépítő stratégiává alakultak át.

e) Magyarországi nézőpont a *tündérkert-vízió* egy olyan Kárpát-medencéről és magyar szupremáciáról, amely sosem létezett. Kiindulópontja a nemzet mint megfogható és állandó politikai entitás, amelynek minden más párt-, társadalom-, biztonság-, geopolitikai stb. érvelés alárendelendő.

f) Az utóbbi években – tapasztalataim szerint leginkább terjedő – nézetrendszer a határon túli magyarság jövőjét az utóbbi tíz év demográfiai viszonyaiból kiindulva *demográfiai és migrációs elmúlásként* értelmezi.¹³ Ötven éven belül a Csallóközben és a Székelyföldön lát magyar csoportokat, amelyek kis létszámukkal már könnyen integrálhatók lesznek az adott országban, mint ahogy ezt Ausztria, Szlovénia, Horvátország példája bizonyítja.

A domináns stratégiákkal párhuzamosan a politikai retorikában a *nemzetpolitika* kifejezés lett a meghatározó. Ennek a fogalomnak az utóbbi években jelentősen megváltozott a tartalma. 1989 után a fogalom a magyarországi kisebbségi törvény körüli vitákban merült föl (újra). Bíró Gáspár az *identitáspolitika* megnevezésére használta. Bíró szerint „a magyar állam tevékenységét a nemzetpolitika terén alapvetően két tényező befolyásolja, illetve korlátozza: az egyik a törvények és az állami kompetenciák területhez kötött hatályossága, a másik az emberi jogok és az állam-

¹³ Társadalomkutatóként a társadalomtörténeti folyamatokban nem az ötven év múlva kialakuló helyzet izgat elsősorban, hanem hogy mi történik azzal a 2,5 milliós népességgel (addig), aki a magyar kultúra része, és identitásában kötődik Magyarországhoz. Hogyan képes a budapesti politika ezzel a folyamattal szembenézni?

polgári szabadságok tiszteletben tartása”.¹⁴ A magyar (nemzeti) társadalom számára két kulcsfontosságú etnikai kérdést (a Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbségek ügyét és a határon túli magyarság problémáját) egy alapelv képviseléséhez, az identitásválasztás szabadságát biztosító nemzeti pluralizmushoz kötötte.

Három évvel később, 1995-ben Duray Miklós már más értelemben, *a magyarországi kormány és a Magyarországon kívül élő magyarság intézményes kapcsolatát* megteremtő politika megnevezésére használta a kifejezést.¹⁵ Újabb három év múlva Lőrincz Csaba, a Fidesz kisebbségi szakértője hasonló, de szélesebb értelemben használta, *a nemzeti érdek fogalmának megközelítéséhez* vezette be a nemzetpolitika terminusát: „A magyar nemzetpolitika végső soron a magyar állam és a magyar nemzet határainak meg nem feleléséből fakadó problémákra keres megoldásokat. Célja a magyar állam és a magyar nemzet – esetleg eltérő – érdekeinek összehangolása és ezen együttes érdekek képviselése. A nemzetpolitika magában foglalja a) Magyarország és a határon túli magyarok viszonyának alakítását (>magyar–magyar< kapcsolatok); b) a magyar állammal szomszédos államok többségi nemzeteivel fenntartott viszony alakítását azokban a kérdésekben, melyek az államaikban élő magyar kisebbségi közösségek helyzetével, sorsával, érdekeivel függnek össze; c) a nemzeti érdek – azaz a Magyar Köztársaság és a határon túli magyarok együttes érdekeinek – képviselését a külpolitikában, különösen Magyarország euroatlanti csatlakozási folyamata során. A nemzetpolitika fogalma tehát felfogásom szerint az az általános keret, melyben értelmezhetővé válik a nemzeti érdek anélkül, hogy utóbbi konkrét meghatározására a fogalmi szinten sor kerülne.”¹⁶ Ez a szabatos definíció a státustörvény körüli kormányzati munka kiindulópontja. Itt a nemzeti érdek csak külpolitikai kontextusban jelenik meg. A nemzetpolitika a határon túli magyarok kérdését mint elsődlegesen jogi és politikai kérdést kezeli. Ha nincs is kimondva, de egyértelmű, hogy a szomszédsági kapcsolatok nem kisebbségi tárgyú kérdéseivel szemben a külmagyar problematika prioritást élvez.

Az MSZP és a Fidesz magyarságpolitikai stratégiájában 1995–1996-ban, majd 2004-ben alakultak ki éles konfliktusok, amelyeket a pártpolitikai versenyben központiá tematizáltak. A magyar–ukrán alapszerződés ügyében Antall József a saját pártellenzékekével szemben a parlamenti ellenzék segítségével tudta érvényesíteni

¹⁴ BÍRÓ Gáspár: *A nemzeti pluralizmusról* = Uő.: *Az identitásválasztás szabadsága*, Osiris–Századvég, Budapest, 1995, 126.

¹⁵ DURAY Miklós: *Az egyetlen demokratikus kibontakozási lehetőség az önkormányzatok megerősödése* = *Változások küszöbén*, Osiris, Budapest, 2000. 189.

¹⁶ LŐRINCZ Csaba: *Nemzeti érdekek érvényesítése Magyarország csatlakozása során az euroatlanti államok közösségéhez* = *A státustörvény*, szerk. Kántor Zoltán, TLA, Budapest, 2002, 186–206. Vö. LŐRINCZ Csaba – NÉMETH Zsolt – ORBÁN Viktor – ROCKENBAUER Zoltán: *Nemzetpolitika '88–'98*, Osiris, Budapest, 1997, 17.

akarátát. A magyar–szlovák, illetve a magyar–román alapszerződés ügyében azonban ez az egyetértés megbomlott. Orbán Viktor az utóbbi parlamenti vitája során, a kérdést történeti–morális dimenzióba emelve – és az alapszerződést elutasítva – tudta először integrálni a teljes parlamenti jobboldalt.¹⁷ Ettől függetlenül az első magyar–magyar csúcs, majd a MÁÉRT létrehozásában, illetve működtetésében a pártok együttműködtek. A kedvezménytörvény megszavazása szintén ezt erősítette.

Mindez azonban a 2002-es választási harcban a kedvezménytörvény következményei körüli félelmet gerjesztő toposzokkal, majd 2004-ben a kettős állampolgárságról tartott népszavazás MSZP-s kampányával megszűnt.¹⁸

Bauer Tamás és Kis János a kedvezménytörvény, majd a kettősállampolgárságnépszavazás vitája során alakították ki az alapszerződések, illetve a kisebbségvédelem kontra nemzetegyesítés stratégiai különbségtételt.¹⁹ Amely igaz lehetett a Kovács László meghatározta 2002–2004 közti magyar külpolitikára, de már nem volt érvényes Gyurcsány Ferenc kormányzati retorikájára. Miközben épp ekkor tematizálódik újra központi helyen a két párt eltérő nemzetpolitikai felfogása. Ennek megértéséhez újra vissza kell térni a nemzetpolitika kifejezés értelmezéséhez.

Az MSZP-ben, Tabajdi Csaba és a Nemzetpolitikai Tagozat révén, ha perifériusan is, de mindig jelen volt a nemzeti tematika.²⁰ Tabajdi a HTMH-t felügyelő államtitkárként mint szakpolitikus; majd a kedvezménytörvény vitájában a pártját annak elfogadására bíró pártpolitikusként; illetve jelenleg európai parlamenti képviselőként a nemzeti együttműködés jegyében mint küldetéstudatos politikus lépett fel. A 2000-ben megfogalmazott, majd 2005-ben újra fogalmazott *Magyar Optimum* javaslata is a „nemzeti közmegegyezés folyamatos újrateremtését” célozta meg.²¹ A gazdaság és társadalomszervezés szempontjából központinak tekintett nemzettudat átalakításában központi szerepet szánt az ideológiamentesnek tekintett „nemzeti teljesítménynek”. Ennek megítélése szempontjából „nincs más mérce, csak az, hogy elősegíti-e az ország helytállását a világban, növeli-e nemzetközi versenyképességét, szolgálja-e európai beilleszkedését, integrációját, a magyar nép felemelkedését, valamennyi állampolgára boldogulását, szabadságát, emberi jogainak és esélyeinek egyenlőségét, a társadalmi és nemzeti szolidaritás erősítését, az

¹⁷ Lásd *Európai integráció vagy/és kisebbségpolitika? A román–magyar alapszerződés sajtóvitája* (tsz.: Csigó Péter) = *Diszkurzusok a vándorlásról*, szerk. Sik, Endre, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2000, 252–278.

¹⁸ Lásd BÁRDI Nándor: A „mumusok” és a „kék madár” = *Magyar külpolitika az Európai Unióban*, szerk. Haris T. Csaba, Manfred Wörner Alapítvány, 2005, 32–58.

¹⁹ BAUER Tamás: *A státustörvény: kisebbségvédelem „helyett nemzetpolitika”*, Beszélő 2002/11., 66–84; KIS János: *Nemzetegyesítés vagy kisebbségvédelem?* Élet és Irodalom 2004. december 17.

²⁰ Vö. *Téjszek a nemzetről*. Az MSZP Országos választmányának 1993. január 23-i állásfoglalása; TABAJDI Csaba: *A Magyar Optimum = Keletről Nyugatra Európa közepén*, Codex, Budapest, 2006, 321–333.

²¹ TABAJDI: I. m.

egyetemes és a magyar kultúra megismerését, elsajátítását, a nemzeti kultúra fejlesztését”.²² A reálszférák (jól működő szakpolitikák) eredményességén túl, a nemzeti jelképek, hagyományok, értékek ápolását, a történeti távlatokhoz való kapcsolódást, illetve az állampolgári otthonosságérzés megteremtését tekinti a nemzeti teljesítmény részének. Tabajdi a két nagy párttal kapcsolatos kritikája során a nemzetpolitika kifejezést a nemzeti integráció, illetve a nemzeti tudat korszerűsítésével kapcsolatos tevékenységre általában is kiterjesztette.²³

A 2002-es választási győzelem – Medgyessy erőtlen és sikertelen nemzeti középútkeresése – után a baloldal nem tudott nemzeti integrátorként fellépni, hiszen a kedvezménytörvény módosításokkal történő nemzetközi elfogadtatása a politikai közbeszédben nem írta felül azt a negatív kritikát, amelyet a törvény szövegéből a magyar nemzeti egységre történő utalás elhagyása kiváltott. Egyben tovább folytatódott a kilencvenes évek második felében elindult stigmatizáció. Míg a baloldalon a jobboldal szimbolikus, nemzetieskedő gesztusait, klientúraépítését, a határon túliak véleményének figyelmen kívül hagyását és a többségi nemzet érzékenységet, kormányzati súlyának negligálását bírálták, addig jobbról az MSZP és az SZDSZ nemzeti érzéketlenségét, szakpolitikai hozzá nem értését, kezdeményezésképtelenségét, túlzott nemzetközi alkalmazkodását rótták fel. A pártpolitikai versenyhelyzetén túl, az ezekből az előzetes ítéletekből felépült kölcsönös féltékeny szerkezet tette lehetetlenné – még a kezdeményezés időszakában – a kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás okafogyottá tételét. A kettős népszavazás kampány során, 2004 őszén, a megújuló MSZP–SZDSZ-kormány pártpolitikai csapdahelyzetbe került, a Kovács László képviselte védekező, államközi kapcsolatokra épülő szomszédság- és magyarságpolitika érvrendszere nem volt alkalmas egy pártpolitikai csatához.

Ebben a helyzetben Gyurcsány Ferenc társadalompolitikai retorikája új tartalommal töltötte meg a már Tabajdi által is a Fidesznél szélesebb értelemben használt nemzetpolitika fogalmát. Az országgyűlés nemzetpolitikai vitanapján a kormány nemzetpolitikáját mint a magyart a magyartól elválasztó szociális, jövedelmi határok lebontását nevezte meg. A miniszterelnök szerint „a nemzetpolitika nem azonos a nemzetiségi politikával. A nemzetpolitika közös gyarapodásunk, közös jólétünk megteremtése, az összetartozás megerősítése. Aki nemzetet akar egyesíteni, akkor jár el helyesen, ha a nemzetegyesítés programját nemcsak a határon túli és a határon belül élő magyarok egyesítéseként fogja fel, hanem akkor, ha szegény és

²² Uo., 2.

²³ Ennek a kétoldalú kritikának a lényege: „A FIDESZ-nek nem elég nemzetinek látszani, annak is kell lennie. Az MSZP-nek sem elég nemzetinek lennie, annak is kell látszania.” Uo., 5.

tehetős, munkával rendelkező és munkanélküli, tudáshavakhoz hozzáférő és attól elzártak között új hidak építésére törekszik.”²⁴ Ebben a dimenzióban pedig az ország egyéb problémáival együtt kell kezelni a külmagyar problematikát is. S ebből következik a kettős állampolgárság vélt következményeivel kapcsolatos terhek szám-bavétele.²⁵ Ugyanakkor a nemzetpolitika ebben az értelmezésben egyáltalán nem szűkül le identitáspolitikai, külpolitikai vagy magyarságpolitikai jelentéstartalom-ra, hanem ennek része lesz a gazdaságpolitika, a jövedelempolitika és a fejlesztés-politika is.²⁶ Ebben a baloldali nemzetpolitikai retorikában a *nemzeti teljesítmény* mellett új értelemben jelenik meg az *egyesítés*, illetve az *egység* fogalma is: „Az egye-sítés nem más, mint a bennünk ott lévő közösnek a megtalálása, nem pedig vala-melyik rész kisajátítása. Az egyesítés nem megy erőszakkal. Az egyesítés bölcsessé-gel, belátással, sok-sok kompromisszummal, nagyvonalú nyitottsággal megy. A sokféleség elfogadásával és befogadásával, nem fennhéjázó kioktatással.”²⁷ Szin-tén új elem a *felelősség* (a nemzeti felelősség) középpontba állítása és a problémake-zelésnek ebbe a keretbe történő „cselekvő” tematizálása.

Bizonyos értelemben 2004–2005-ben hasonló folyamat játszódott le, mint 1996-ban a magyar–román alapszerződés vitájában, amikor Orbán Viktor egy kül-politikai–magyarságpolitikai kérdést más szintre (történelmi és morális megítélés alá helyezve ki)emelt. Az elmúlt évben ugyanez történt a nemzetpolitika fogalmá-val, amikor Magyarország integrációs és társadalompolitikai kérdései között tem-atizálták. S ugyanúgy a pártpolitikai összezárkózásra használták fel.

Mindez a *külgyminiszteriumi stratégiában* megújuló nemzetpolitikai programként jelenik meg. Ennek „központi gondolata a magyar nemzet európai uniós perspek-tívában történő újraegyesítése, a határon túli magyarság szülőföldjén közösségként való megmaradásának és gyarapodásának elősegítése, az integráció adta eszközök hatékony felhasználásával és az együttműködés (ezen belül is elsősorban a gazdasá-gi) előtérbe helyezésével. Ennek érdekében elsődleges feladat a magyarság számá-ra európai sikereket és versenyképességet kínáló politika megvalósítása és az EU nyújtotta lehetőségekre felkészítő támogatási rendszer kialakítása.”²⁸

A kettős állampolgárságról szóló népszavazás után a „nemzetpolitikáról” ki-derült, hogy mindkét oldal választóit megosztja, és igazából nem lehet a pártpo-

²⁴ *Parlamenti vita a kettős állampolgárságról*, www.magyarorszag.hu/popup, 2004. november 17.

²⁵ Itt most nem kívánjuk a vonatkozó érvelést elemezni. Erre nézve lásd a www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu honlapon található elemzéseket, illetve BÁRDI: *I. m.*

²⁶ *Négy párti egyeztetést kér a miniszterelnök*, www.magyarorszag.hu/popup, 2005. január 16.

²⁷ Gyurcsány Ferenc beszéde az MSZP(T)-beszéd című évindító rendezvényén, 2005. január 16-án, www.mszip.hu/index.

²⁸ *Megújuló nemzetpolitika*, www.kulugyminiszterium.hu/Nemzetpolitikai_ugyek, 1.

litikai versenyt ezzel a kérdéssel tematizálni, illetve parlamenti választást nyerni. Ebben a helyzetben a határon túli magyar politikai szereplők súlya is csökkent. Ráadásul a miniszterelnökkel a kisebbségpolitikusok – a kettős állampolgárság melletti választói igényeinek megfelelő kiállásuk miatt – nem tudtak hatékony együttműködést kialakítani. A nemzetpolitika „leértékelődött”, de úgy is értelmezhetjük, hogy a szakpolitikák egyikévé vált, elveszítve kiemelt szimbolikus politikai súlyát.

1.3. A budapesti kormányzatok 1989 utáni támogatáspolitikája – korszakok

A támogatáspolitikai *első korszaka* 1994-ig tartott: ekkor épültek ki a határon túli támogatáspolitikai első intézményei, a HTMH és az Oktatási Minisztérium – nevét többször változtató – határon túli ügyekkel foglalkozó (fő)osztálya. A miniszterelnökség, illetve a HTMH mellett az Illyés Alapítvány, az Új Kézfogás Alapítvány, a Teleki László Alapítvány, a Pro Professione Alapítvány, az Egészségügyi Minisztériummal szerződéses kapcsolatban a Segítő Jobb Alapítvány, a Mocsáry Lajos Alapítvány jött létre magánalapítványi formában a forrás-újraelosztás érdekében. Ezt az időszakot a magyarországi intézményesülésen túl a következők határozták meg:

a) A határon túli magyar intézmények rohamos revitalizációja és az intézményteremtési robbanás. Az általánosan elfogadott elképzelés ekkor az volt, hogy az intézményalapítást segíteni kell, s a kisebbségi társadalom majd (nemzeti autonómia keretében) fenntartja és működteti a kiépült rendszereket.

b) Ebben a munkában a politika (pártok és személyek), valamint a társadalomépítés támogatása teljesen összekapcsolódott és összekeveredett. A döntések, támogatások elsősorban a személyes ismeretségi és bizalmi viszonyokon alapultak. Ez vezetett ahhoz, hogy ebben az időszakban keletkeztek a legnagyobb támogatáspolitikai botrányok is (Hódi-ügy, Szócs-ügyek).

1994-től – a második korszakban – indult el a támogatáspolitikai „társadalmiasítása” az előkuratóriumok, ösztöndíjtanács, szakmai előzsűrik létrehozásával. Ez kb. 300–350 határon túli értelmiségit vont be a döntésekbe. Mindez egyszerre kívánt politikai és szakmai legitimitást adni a döntéseknek. Volt, ahol ezek az alkuratóriumok döntően szakmai alapon szerveződtek (Szlovákia), és volt, ahol bizonyos alkuratóriumok politikai, míg mások szakmai alapon jöttek létre (Románia – IKA, illetve ugyanott a Könyves Céh). Ugyanekkor Magyarországon az addigi magánalapítványokból közalapítványokat hoztak létre, pártdelegáltakból álló kuratóriumokkal (IKA, Új Kézfogás).

1998 után – ez a *harmadik korszak* – az addigi támogatási források kibővültek. A régi közalapítványi mechanizmusok fenntartása mellett azonban az új forrásokat és projekteket már Budapestről kezdeményezték és irányították. Ilyen volt az IKA stratégiai kerete, a határon túli magyar felsőoktatás fejlesztési program, az Apáczai Közalapítvány létrehozása és a státustörvény révén az ajánló irodák, kedvezmények finanszírozása.

A 2002-es kormányváltás után a határon túli politikai szervezeteknek megnőtt a beleszólási lehetőségük az ún. stratégiai programokba. Míg az előző két kormányzati ciklusban egyértelmű volt, hogy Tabajdi Csaba, illetve Németh Zsolt a magyarországi politikai akaratérvényesítés és a forráselosztás kulcsembere, addig az új baloldali kormány időszakában több hatalmi központ között (Külgyminisztérium, Ifjúsági és Sport Minisztérium, Miniszterelnöki Hivatal) automatikusan megnőtt az első számú határon túli politikai vezetők, döntően Markó Béla befolyása – aki többször és egyértelműen megfogalmazta, hogy a romániai magyarságra vonatkozó támogatáspolitikai ügyekben az erdélyieknek kell dönteniük.²⁹ Kovács László az addigi partneri viszonyt azzal fejlesztette tovább, hogy a magyarságpolitikai ügyekben a határon túli vezetők véleménye úgy a támogatáspolitikában, mint a közigazgatás személyi ügyeiben meghatározó lett. Ez hamis helyzetet teremtett. A budapesti kormányzat elhitte, hogy az a jó magyarságpolitika, amit a kisebbségpolitikuskok csinálnak, és ezzel a felelősség is az övék. (Miközben az ágazat fejlesztésében nem voltak érdekeltek.) A határon túli magyar politikusok pedig, miközben döntően egy másik kormányzati és politikai szerkezetben működtek, azt érzékelték, hogy a budapesti intézménységek is részesei, és az a feladatuk, hogy minél több forrást szerezzenek a magyar kormánytól közösségeiknek/projektjeikhez. A források és a döntések azonban 2003–2004-re beszűkültek, a magyarságpolitikai kérdések kormányzati súlya jelentősen csökkent, épp azért, mert a kormányzatban nem volt erős személyiség vagy érdekcsoport, aki/amely magának érezhette volna, így ígervénypolitizálás alakult ki. Ennek lényege a magyarországi politikus által itt vagy ott tett avagy kicsikart ígéretek magyarországi behajtása. Maga a Szatmári házaspár ügye, majd ettől függetlenül Bálint-Pataki József távozása a HTMH éléről ennek a kompetenciaátadásból adódó kijárásos, ígervénypolitizálásnak a zsákutcáját jelentette.

A 2004. decemberi kettős állampolgárságról szóló népszavazás kampányában meghirdetett nemzeti felelősség programjának egyik eleme a támogatáspolitikai rendszer átala-

²⁹ A Markó Béla és Kovács László 2002. szeptember 5-i találkozójáról kiadott nyilatkozatok alapján: *RMDSZ Tájékoztató*, Népűjság 2002. szeptember 6.

kítása a Szülőföld Alap és a Program révén. Ebben az *ötödik* korszakban egyrészt a forráselosztást próbálták meg a Szülőföld Alapban újraszabályozni, másrészt egy több mint 20 milliárd forintos gazdaságfejlesztési keretben gondolkodtak, amely üzleti alapon, új forrásokat biztosítva befolyásolhatta volna a magyar lakta régiók befektetői világát. A Szülőföld Alap eddigi két döntési fordulójából nem látszanak az új prioritások. Inkább a határon túli nagy projektek, illetve az intézmény-működtetés szükségletei határozzák meg a pályázati eredményeket. A döntési módszerek sem változtak: egy-egy régió politikai képviselőinek prioritáslistája a meghatározó.

A kilencvenes évek intézményteremtői abban gondolkodtak, hogy a magyar kisebbségi intézményhálózatok – amelyek a határon túli magyar társadalmakat megjelenítik és ezzel az autonómiák, magyar kulturális pillérek alapját képezik – az elindulásban segítő magyarországi támogatást követően saját társadalmuk erejéből működhetnek. Ez azonban nem így történt. Ma ezt az ún. *magyar intézmény-rendszert döntően magyarországi támogatásokból próbálják működtetni*. Ebből adódóan az évenkénti és esetleges forrásgyűjtés nem teszi lehetővé hosszú távú működési stratégia kialakítását, így ezen intézményektől nehezen kérhető számon a hatékonyság. Egy másik következmény az, hogy a forrásokért, illetve a forráselosztásért folytatott harcban a politikai eliteké lett a döntő szerep. Ezzel a társadalom-építés gyakorlatilag alárendelődött az érdekvédelmi, politikai munkának. Így politika- és politikusfüggővé vált, ami a kisebbségi társadalom stabilitását, belső kontrollmechanizmusait gyöngíti. A kisebbségi társadalmak hosszú távú fejlődése szempontjából a jelenlegi helyzet azt a veszélyt hordozza magában, hogy a politika nem rendelkezik megfelelő társadalmi visszajelző rendszerrel, társadalmi kontrollal. Így a kisebbségi társadalom csak az elitek politikai konstrukciója marad(hat), és – miközben rohamosan pauperizálódik – nem válhat szerves társadalomszerkezeti egységgé.

1.4. A támogatáspolitikai reformigénye

Törzsök Erika 1994–1995-ben a HTMH-ban a támogatáspolitikai reformját megalapozó szakértői bizottságot hozott létre, és egy kormányhatározatot is előkészített. Ez elsősorban a támogatások átlátható elosztására és pénzügyi szabályozására vonatkozott. Az 1999–2002 közti kormányzati támogatáspolitikát Misovicz Tibor rendszerezte, s tette átláthatóvá a HTMH felügyelte pénzek elosztását. Ugyanakkor 2000-ben az Illyés Közalapítványnál Veress László, a korabeli irodavezető titkár elkészítette az addigi támogatások adatbázisát, amely egy ideig használható volt az

alapítvány honlapján keresztül.³⁰ A Fidesz-kormányzat utolsó hónapjaiban született meg Gál Kinga kezdeményezésére az a kormányhatározat, amely a határon túli magyarságnak szánt támogatások egységes nyilvántartási rendszerét megalapozta.³¹ Ebből az utóbbi években felfejlesztett rendszerből az adatszolgáltatók és eleve néhány kimaradt forráselosztó hely miatt megint csak részleges képet kaphattunk. Még a Fidesz-kormányzat alatt született egy kormányhatározat a támogatáspolitikai koordinációs tárcaközi bizottság létrehozásáról, 2002. június 1-jei hatállyal. Ezt a bizottságot majd a Gyurcsány-kormány 4 évvel később, 2006. február 22-én hívta először össze. Az elnöki teendőket Gémesi Ferenc akkori helyettes külügyi államtitkár látta el. A tagok az egyes szaktárcák által delegált szakértők. A bizottság évente legalább négy alkalommal ülésezik, a megbeszélésekre tanácskozási joggal meghívást kapnak a támogatások elbírálásában, illetve eljuttatásában közreműködők is. A bizottság éves tevékenységéről jelentést kell készíteni a kormány számára.³²

A támogatások felhasználását elsőként az oktatás és a tudományos kutatások terén, 2001–2002-ben a Berényi Dénes vezette munkacsoport elemezte.³³ Kimutatták a magyarországi ösztöndíjak több mint 50%-os részesedését, az 1998–1999-ben rohamosan növekvő támogatási összegeket és a humán-társadalomtudományi kutatások meghatározó arányát. Felhívták a figyelmet a folyamatos monitorizálás szükségességére és a helyi tapasztalatokra épülő támogatáspolitikai stratégia hiányára.

2003-ban a Magyar Kisebbség kolozsvári folyóirat vitát szervezett a támogatáspolitikáról. E dolgozat szerzője írta a vitaindítót.³⁴ A hozzászólások jórészt a támogatáspolitikai elvárásokról és az anomáliákról szóltak. Misovicz Tibor ekkor megjelent tanulmányában kiemelte a mindenkori miniszterelnök kiemelt szerepét, és az intézményes és koordinációs konfliktusokat állította a középpontba.³⁵

³⁰ TLA Kv. CD-10/2002.

³¹ Előterjesztés a Kormány részére a szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. Törvényben meghatározott támogatási feladatok végrehajtásáról. TLA Kv K- 3093/2006.

³² 2125/2002. (IV. 26.) Kormányhatározat, HTMH Observer 2006. 9.

³³ Lásd LAMPL Zsuzsa: *Ténykép a határon túli felsőoktatási, kutatási és fejlesztési támogatásokról és hasznosulásukról*, Fórum 2003/3., 101–118; BERÉNYI Dénes – EGYED Albert – KULCSÁR SZABÓ Enikő: *A magyar tudományos utánpótlás a Kárpát-medence magyar lakta régióiban*, Magyar Kisebbség 2004/3., 195–208; EGYED Albert [témavezető]: *A magyarországi felsőoktatási és kutatófejlesztési támogatáspolitikai kvantitatív és kvalitatív elemzése*, <http://adatbank.transindex.ro/dokumentumok/mellek/tanulmany.htm>; TÓTH-Pál Péter – BERÉNYI Dénes: *Hogyan hasznosultak a magyarországi támogatások a környező országok magyar felsőoktatásában és kutatásában?* www.hidvegimiko.hu/szakanyagok/sza3.html.

³⁴ BÁRDI Nándor: *Látszat és való – a budapesti kormányzatok támogatáspolitikája*, Magyar Kisebbség 2003/4., 3–35.

³⁵ MISOVICZ Tibor: *Magyar.tampol@guv.hu*, Magyar Kisebbség 2003/4., 56–69.

A következő évben készült el az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány műhelyében az a regionális gazdaságfejlesztési program, amely később Szülőföld program címmel jelent meg.³⁶ Ez az anyag a nemzetközi gazdaságfejlesztési tapasztalatokat, a Kárpát-medencei regionális adottságokat kapcsolja össze, körvonalazva a kormányzati szándékok szerinti stratégia megvalósításának módszereit.

2005-ben az Illyés Közalapítvány kezdeményezett egy ankétot az alkuratóriumok, illetve a kedvezményezettek körében a támogatási rendszer problémáiról. Közel 50 válasz érkezett vissza. Legfontosabb pozitívumként a támogatások intézményteremtő funkcióját értékelték. Ezen túl az IKA decentralizáltságát, egyáltalán a támogatások meglétét és a pályázati tanulási folyamatot hangsúlyozták. Jóval differenciáltabb volt a felvetett problémák rendszere. Legszélesebb körben a politikai hatásokat tartották negatívnak. Ez alatt három különböző viszonylat értendő: a politikai pártok szerepe a forráselosztásban; a személyi, szakmai, politikai átfedések és összeférhetlenségek; és a budapesti kormányzati stratégia és erőközpont hiánya. A másik csoportba a forráselosztás lebonyolításával kapcsolatos anomáliák kerültek. Ezen belül a hosszabb távon elengedhetetlen működésfinanszírozás normatív támogatásának hiánya volt a legfontosabb. Ehhez kapcsolódott a források elaprózódásának kérdése és a többéves projekt támogatások hiánya. A harmadik körbe a támogatási rendszer működtetésének gondjai kerültek. Ide tartozik a pályázati kiírások és döntések egyeztetésének elmaradása, a kiírások és a lebonyolítás elhúzódása, a megvalósítások monitorizálásának hiánya. A támogatottak oldalán pedig a több helyre való párhuzamos pályázás és elszámolás anomáliái, valamint a külföldről érkező támogatások utáni adó- és járulékproblémák merültek fel. A negatívumok negyedik körébe az elkényelmesedés jelensége tartozik. Ez alatt értenődő, hogy maguknak a civil intézményeknek egy része a magyarországi források leszívására jött létre. Más részük, mivel sem saját bevétellel, önrésszel, sem államországi vagy transznacionális pályázati forrásokkal/képességekkel nem rendelkezik, teljesen kiszolgáltatott a budapesti támogatásoknak.³⁷

Szintén 2005-ben a határon túli magyar támogatások európai uniós normák szerinti átalakítása és a Nemzeti Fejlesztési Tervbe való integrálása érdekében in-

³⁶ CSIZMADIA Sándor – RÉTHI Sándor – RÉTI Tamás – TÖRZSÖK Erika: *A határokon túli (Kárpát-medencében élő) magyarság gazdasági alapjainak és társadalmi kohéziójának támogatását célzó lépések előkészítése, valamint ezek lehetséges kapcsolódási pontjainak bemutatása*, EÖKIK, Budapest, 2004 (www.eokik.hu/publikacio/MHT/szulofold.pdf).

³⁷ A beérkezett válaszok elemzését az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2005. május 12-i konferenciáján mutattam be: BÁRDI Nándor: *Kritikai és reformnézetek a határon túli magyarok magyarországi támogatásáról*, www.hidvegimiko.hu/eloadasok/ea2.html. Néhány hozzászólás: www.hidvegimiko.hu/szakanyagok/index.html.

dított tematizációs kampányt Horváth Tamás és Ríz Ádám a Hídvégi Mikó Kutatóintézet Alapítvány keretében. A 2005 tavaszán készült vitairatuk (*Kárpát-medencei magyarok támogatásának új lehetőségei az Európai Unióban*) támogatás helyett fejlesztéspolitikáról beszél, és lényegében az EU-s módszerek és pályázatok kihasználásában látja az intézményépítéshez szükséges forrásbevonás lehetőségét. Kezdeményezték egy *Határon túli magyar nemzeti fejlesztési terv* létrehozását. Programjuk tudásbeviteli és szocializációs projekt, amelyhez határon túli helyszíneken próbáltak partnereket megnyerni.³⁸

A legszelesebb visszhangot Csete Örs *Javaslat a Magyariskola program kimunkálására* című vitairata váltotta ki.³⁹ Ennek melléklete átfogó kritikáját adja az oktatási támogatásoknak, amit az egész szerkezetre érvényesnek tartok. Csete szerint szó sincs rendszerről, hanem a hierarchizált rögtönzés vált rendszerré. Mindez átpolitizálódott, és krónikus forráshiány jellemzi. Tovább nehezítik a helyzetet a jogalkotási és kompetenciaproblémák, valamint a finanszírozásért folytatott rivalizálás. Hiányoznak a forráselosztó intézményekből az egységes pályáztatási és ellenőrzési követelmények, a középtávú programokban való gondolkodás, a hatásvizsgálat és a magántőkeforrások bevonása. A határokon túl pedig a működési bizonytalanság, a pénzek elosztásának állandó vitatása, a szakmai egyeztetések hiánya, a felhalmozott támogatási tőkék ellenőrizetlensége, a helyi források láthatatlansága, a versenyképesség a legnagyobb problémák.⁴⁰

Az eddigi támogatáspolitikai szakirodalom legjobb elemzésének Papp Z. Attila tanulmányát tartom a 2003–2006 közötti oktatási támogatásokról.⁴¹ Három jelenséget tart meghatározónak. A magyarországi *szakmai (oktatási) szereplők hiányát* a programokban, ami azzal jár, hogy a prioritásokat a magyarországi és a határon túli politikai szereplők határozzák meg. Másik jelenség *az infrastrukturális, túlnyomóan ingatlanberuházások döntő súlya* szemben a „szoft”, szakmai tudásbeviteli programokkal. A harmadik kiemelt folyamat *a pályázati kultúra alulfejlettsége* az egydimenziójú magyarországi politikai alkukhoz kapcsolódó forráselosztás miatt.

³⁸ HORVÁTH Tamás – RÍZ Ádám: *Kárpát-medencei magyarok támogatásának új lehetőségei az Európai Unióban*, www.hidvegimiko.hu/vitaforum/vitairat_teljes.html#2. Ugyanitt megtalálható a támogatáspolitikai reformjának és a határmenti régiófejlesztés legutóbbi elemzése: www.hidvegimiko.hu/szakanyagok/index.html.

³⁹ CSETE Örs *Javaslat a Magyariskola program kimunkálására*, Regio 2006/1., 3–18 (www.magyariskola.hu/dokumentumok/dok_01.html). A beérkezett 256 válasz kiértékelése: ERDEI Itala – PAPP Z. Attila: *Közös pontok és konfliktusok a magyariskola Program fogadtatásában*, Regio 2006/1., 19–43 (www.magyariskola.hu/dokumentumok/dok_01.html).

⁴⁰ *A határon túlra irányuló oktatási támogatás magyarországi elosztórendszerének kritikája*, Regio 2006/1., 15–18.

⁴¹ PAPP Z. Attila: *Oktatási támogatások a határon túli magyar közösségeknek (2003–2006)*, Educatio 2006/1., 130–146.

A választás évét megelőzően a Fidesz szakértői több, egymástól független szakértői anyagot gyűjtöttek be a magyarságpolitika és a támogatáspolitikai reformjához. Hasonlóképpen a Sárközy Tamás államreform-anyagához is készült a határon túli magyarok ügyeinek közigazgatási kezeléséről háttéranyag.⁴²

(A tanulmány második részét a következő számban közöljük. — A Szerk.)

A Testnevelési főiskola nemzetőrei járőröznek
(ÁBTL 4.1 A-236)

⁴² Ezeket az anyagokat csak részben ismerem. Nincs felhatalmazásom részletes taglásukra.

A Sztálin-szobor darabolása az Akácfa utcában október utolsó napjaiban
(ÁBTL 4.3. HV 3/6)